

VÁLTOZATOK A DUNAMEDENCÉBEN

A RÓMAI TALÁLKOZÓ, a francia-olasz együttműködés lassú, de úgy látszik, mégis csak valósággá érlelődő kibontakozása újból előtérbe tolta a Dunamedencének régóta lappangó, 1914-ben oly élesen exponált s azóta állandóan nyitva-maradt problémáját.

A világháború, illetve az azt követő szerződések egyik legfontosabb célja az volt ugyan, hogy ezt a problémát, mely a „Habsburg-Monarchia kérdése“ és a „Balkán-kérdés“ kettős arcában a XVIII. század közepe tájától kezdve mind gyakrabban jelentkezett az európai külpolitikában s más egyéb okok mellett egyik fő kirobbantó tényezője lett a világháborúnak, megoldja s Európa e viharsarkában a rend, nyugalom és a boldogulás világát teremtsen meg. Ma már azonban nyüvánvaló, hogy ez a célkitűzés nem vezetett eredményre. Azok a nacionalista erők, melyek a Balkánon nemzetállami aspirációktól hevítve, a török szuverenitás lerázásával egymásután alakították meg független államaikat s ezeket csak magnak tekintve, a Habsburg-Monarchia fejtestvér vagy nyelvrokon népeinek bevonásával törekedtek „nagy“ nemzeti államok megalkotására, a vüágháborúban ennek a monarchiának egyik-másik nemzetiségétől tevőlegesen is segítve, de főleg az antant fegyvereinek hála, elérték kitűzött céljaikat: a Habsburg-Monarchia felosztása árán független nemzeti államok kihasítását.

Bármily érdekes lenne is a múltnak és jelennek tüzetes összehasonlítása: annak a kérdésnek részleges fejtegetése, hogy az államrendszer tökéletessége s — ami ezzel egyértelmű — a dunamedencei népek boldogulása és fejlődési lehetőségei szempontjából a régi vagy az új rendszer jelenti-e a tökéletesebb állapotot, erről a párhuzamvonásról le kell mondanunk. Minden ítélet és állásfoglalás nélkül, inkább csak a jelen tisztább megértése érdekében, egyszerűen szegezzük le, hogy a Habsburg-Monarchia koncepciójának támadói szerint ez az államrendszer középkori maradvány volt a modern Európa testében; csak a hatalmi faktor tartotta össze: az abszolút dinasztia, mely részben az anacionális szoldateszkára és bürokráciára támaszkodott, részben pedig a Monarchia két felében a német, illetve magyar feudális, dinasztiahű arisztokráciára, melyeknek szabad kezét engedett a nemzetiségek és alsóbb néposztályok elnyomására. Ennek a középkori monstrumnak, — folytatják a Habsburg-Monarchia támadói —

mely nem organikusan fejlődött, hanem családi birtokok véletlen agglomerálásából esetlegesen állt elő, — az elnyomott népek és osztályok „felkelése“ alkalmával — a világháborúban és a forradalmakkor természetszerűleg és elkerülhetetlenül össze kellett omlania. Ezzel szemben a régi államrendszer védői szerint a Habsburg-birodalomnak felsőbbrendű civilizatórius küldetése volt: a nyugati latin kultúra jegyében magas nivójú s gyümölcsöző együttműködésben fogta össze a Dunamedence oly különböző fajtájú és nyelvű népeit, kiegyenlítő befolyásával leszerelte, vagy legalább is belső üggyé degradálta azoknak sokszor egymással ütköző érdekeit, ebből fakadó küzdelmeit s ilyen módon Európának ebben a különlegesen veszélyes zónájában századokon keresztül fenntartotta a zavartalan békét és biztosította e terület minden lakosának anyagi boldogulását, ami minden állam legvégső célja. Igaz, hogy a Monarchia néprajzi tekintetben igen tarka volt, de a nemzetiségi elnyomás vádjára túlzott. A Monarchia minden állampolgára teljes polgárjogot élvezett, senki nemzetisége miatt rosszabb elbánásban nem részesült; a Monarchia osztrák felében és Horvátországban ezen túlmenőleg egyes nemzetiségek igen kiterjedt kollektív jogokat is élveztek, a speciális történeti fejlődést felmutató Magyarországon is ezer esztendőn keresztül „Pax Hungarica“ uralkodott, melyet csak az utolsó évszázadban zavart meg egyes türelmetlen neofiták asszimilációs riadója, melynek nagyobb volt a lármája, mint valóságos hatóereje.

Anélkül, hogy belebocsátkoznánk a támadók és védők vitájába, csak azt állapítsuk meg, hogy a harc főleg a nemzetiségi kérdés körül forog. Mégpedig nem is annyira a körül, hogy tényleg el voltak-e nyomva a nemzetiségek vagy sem, hanem azon elvi kérdés körül: vajjon van-e létjogosultsága a több nemzetiségből álló államnak, vagy nincsen, életképes-e az ú. n. nemzetiségi állam, vagy pusztulnia kell, hogy helyét a tiszta nemzeti állam foglalja el. Így fogalmazva a kérdést, látjuk, hogy a múlt átnyúlik a jelenbe: a nemzetiségi-nemzetállami-ellentét a Habsburg-Monarchia konkrét esete helyett ma a Dunamedence konkrét esetében testesedik meg.

Akik a nemzetiségi államok pusztulását sürgették a szent nemzeti eszme jegyében s azt hirdették, hogy minden államalkotás egyedüli kritériuma az egynyelvű nép, hogy egészséges államot csak homogen népiségre lehet építeni, a békeszerződésekben korlátlan lehetőséget kaptak arra, hogy elgondolásukat érvényesítsék. De ekkor kiderült, hogy a nemzetiségi elv, mint egyedüli államalkotó tényező, csődöt mond: az új államok életképességük biztosítására olyan területeket is igényelni kényszerültek, melyekre még etnográfiai alapon sem támaszthattak igényt, melyeket történelmi, katonai és gazdasági érvekre való hivatkozással kebeleztek be s amelyek révén nemzeti államok helyett maguk is mint nemzetiségi államok alakultak meg.

A hajdan egységes Dunamedence így apró-nemzetinek indult s ideológiájában erősen centralista-nemzetállaminak meg is maradt — valójában azonban nemzetiségi államocskák mozaikjára szakadozott, melyeknek belső élete nemzetiségi, kulturális, szociális ellentétektől nyugtalan, gazdasági funkcionálása a sok új vámsorompó, a kölcsönös

elzárkózás, az erejüket meghaladó fegyverkezés miatt — melyet feszült bel- és külpolitikai helyzetük miatt kénytelenek folyton fokozni — akadozó és állandóan katasztrófával fenyegető, jogélete pedig többnyire kaotikus, mert az új államok különböző részei különböző joggyakorlatot követő darabokból tevődtek össze. A középeurópai államok állandó krízise ma már annyira közismert, irodalomban, sajtóban, pénzügyi jelentésekben, gazdasági beszámolókból már annyi vita tárgya volt, hogy további fejtegetését bátran mellőzhetjük. Elégedjünk meg csak a bajok okának megállapításával: a Dunamedence tragédiáját a nacionalizmus, a nemzeti eszme túlzott, egyoldalú és veszedelmes hangsúlyozása és kizárólagos előtérbe tolulása okozta.

Megszokott jelenség, hogy tudományos elméletek, eszmék és gondolatok, ha le bírnak hatolni a tömegek érzéseibe, vágyaiba és indulataiba, makacsul megragadnak ott, hatalmas erővé fokozódnak és világokat rengető változásokat idézhetnek elő. Hiába derül ki később az elmélet egyoldalúsága, hiába halad tovább a tudomány, a tömeg gondolkodásában és nézeteiben messze az előtörő egyes mögött marad. Ez az eset a nacionalizmus, világosabban: a nemzetállami felfogás kérdésében is. A módón tudomány ma már Kjellén-nel azt vallja, hogy az államnak két természeti oldala van: a tér és a nép, és három kultúroidala: gazdaság, társadalom és jogrendszer. Az állam természeti oldalai életteljesebbek, gyökeresebbek, de egyúttal eleve jobban meg is határozottak, ellentétben a kultúroidalakkal, hol szabadabb és változatosabb a megnyilvánulási és fejlődési lehetőség. Kjellén az állam életműködését ennek megfelelően öt csoportra osztotta: a térrel összefüggő életnyilvánulásokra (geopolitika), a népiséggel (etnopolitika), a gazdasági működéssel (ökopolitika), szociális életével (szodopolitika) és jogi rendszerével (kratopolitika) összefüggőkre. Az öt csoport közül elhatározó fontosságúnak az első kettőt tartotta.

Sajnos, Kjellén elmélete meglehetősen új ahhoz, hogy az emberiség közkincsévé válhatott volna. Míg az államnak ehhez a helyes és teljes szemléletéhez eljutottunk, a XIX. században egymásután jelentek meg az egyoldalú elméletek, melyek az állam életében egyetlen tényezőnek tulajdonítottak döntő és kizárólagos jelentőséget. Először a jogi-organizációs elmélet lépett fel, mely szerint az állam egyenlő annak hatalmi szervezetével. Ezután a társadalmi-szociológiai irány következett (Comte), mely a szociológiát tette meg minden politikai gondolkodás alapjává s a szociológiai miliőt a politikailag cselekvő egyének meghatározó tényezőjévé. Marx-szal a gazdasági elem lép előtérbe, mj(g Gobineau-val és követőivel a faj, a népiség szempontja veszi át a domináló szerepet. A nagy tömegek, a közvélemény gondolkodásába és érzéseibe ez a két utolsó irány találta meg leginkább az utat s ez utóbbi —> a német romantika más oldalról ugyanabba az irányba ható „népiség.-kultuszával találkozva és megerősödve — pár jelszóra olvadva, mint nacionalizmus, egész Európában óriási változásokat hozott létre, a ma németiségének „Volkstumgedanke.-jében másodvirágzását éli s átütő ereje talán egyre fokozódóban van.

Csak a XX. század tudományossága vette fel az államfogalom elemei közé a „teret.. is és kezdte azt a felfogást vallani, hogy az állam

nem magyarázható egyetlen tényezővel, hanem csak a különböző fejlődési faktorok egymásravezónakoztatásával. Hogy ez a felfogás mikor válik általánossá és főleg mikor száll le a nagy tömegek közé, azt nem tudhatjuk. De hogy a gondolkozó elit felfogásába mind szélesebben benyomul, azt napról-napra jobban láthatjuk.

IGEN JELLEMZŐ e tekintetben, hogy éppen azok a koncepciók és tervezetek, melyek a Dunamedence mai tarthatatlan rendjének felismerése miatt és abból kiindulólág egy stabilabb, életképesebb és főleg megelégedettebb rendszer megoldási módozatait keresik, kivétel nélkül nem egyetlen államalkotó faktor kizárólágos érvényesítésétől, hanem több ily tényező összhangbahozatalától várják a Dunamedence államproblémájának megoldását. Ezt látjuk elsősorban is a fiatalabb magyar nemzedék „új Hungáriás“ elgondolásában, melynek alapelveit annak első megfogalmazója, Ottlik László, a következőkben foglalja össze:

„Vissza kell térni a régi magyar civilizáció, a Pax Hungarica, két alapeszméjéhez: az egyik a tér primátusának eszméje, mely arra utal, hogy az egy geoökonómiai térhez tartozó népek sorközösségének elemi tényéből kell kiindulni, abból, hogy ezek a népek szükségkép összetartoznak, mert egymásra vannak utalva; a másik az összetartozó népek egyenlő szabadságának eszméje: az ősi magyar jogeszme: „una eademque libertás“... „A sokféleséget új egységbe foglalni a nélkül, hogy ez a színek egyensúlyát megbontaná: semmi sem alkalmasabb erre, mint a régi magyar civilizáció alapeszméje. Szabadság és egyenlőség az egységben: „una eademque libertás“ ... „A régi rendi alkotmány ... a maga ősi federatív elemeiben (vármegye-rendszer, a „Szent Korona Országai.“) megadja a lehetőséget a területi államtagozódásnak, a rendiség pedig, amelynek itt-ott alaposan félreértett divátja ma világszerte újból emelkedőben van, kész formát nyújt az egyenrangú államnépek társulásának. A lényeg azonban az alapeszmében van, amelynek értelmében a Kárpátmedence a maga természeti kincseivel közös örökség, amelyhez e közös őshaza minden népének egyenlő joga van s ezeknek az egyenlő jogoknak csorbítása mindegyiknek közös sérelme, amelyet közös erővel kell jóvátenni.“ „Az új nemzedék... a változott történelmi helyzethez képest szélesebb látókört is fog be szemével, mint elődei, Kárpát-medence helyett szívesebben beszél Dunamedencéről, mert úgy véli, hogy a Pax Hungarica-eszméjében semmi sincsen ami ne volna alapelveinek szemmeltartásával az egész Duna-medencére is kiterjeszhető“ ... „Bizonyos,... hogy ez a magyar gondolat ma az egyetlen teremtő gondolat a Duna-medencében. Az egyetlen, amely a népeket összekötni és nem szétválasztani, vagy egymásra ráültetni igyekszik.“

Ottlik ezen teoretikus elmeűttatása sokban érintkezik gróf Bethlen István angliai előadásával, melyekben ő a nemzetiségi elvnek, valamint a geopolitikai és gazdasági célszerűségeknek egyensúlyba hozatalára törekszik, ennek megnyilvánulási formájakép nagyobb egységes, földrajzi és gazdasági területen autonóm életet élő nemzetek társulását tartja helyesnek s ennek az elgondolásnak a Kárpát-medencére való alkalmazását is felvázolja. Szerinte:

„A nemzetiségi elv nem ... azt követeli, hogy minden nemzetnek külön állama legyen, ha az a nemzet még oly parányi is, hanem azt, hogy az általa többségben lakott területen bizonyos fokú nemzeti autonómiával bírjon, amely biztosítja azt, hogy azokban a kérdésekben, amelyek nemzeti jellegének megőrzése szempontjából életbevágóak,

maga dönthesse, hogy soraiból választott tisztviselők adminisztrálják, ilyenek ítélkezzenek felettük stb., szóval, hogy lokális önkormányzattal bírjon s hogy a nagyobb állam életére, amelynek keretében él, súlyának megfelelő befolyással bírjon. Viszont abban a kérdésben, hogy mely más népekkel él egy államban együtt, ha a lokális nemzeti autonómia számára megtámadhatatlanul biztosítva van, nem az a fontos és nem annak kell döntő szempontnak lennie, hogy ez a többi nép olyan nyelvet beszéljen, amelyet ugyan meg nem ért, de valamikor régi időben a saját nyelvvel közös gyökérből eredt, hanem az, hogy komoly gazdasági érdekek láncolják őket össze, hogy közösségük a természet geográfiai adottságai révén, a közös történelmi tradíciók és életfelfogás folytán egy természetes egység és közösség legyen.“

Az állam természeti- és kultúroldalainak ilyen harmóniába hozása után Bethlen István szerint a modernül reorganizált Kárpát-medence Új-Magyarországa nagyjában a következő képet mutatná: a szlovákok és ruthének autonómiát és ezen autonómia alapján nemzetközi ellenőrzés alatt szabad döntési jogot kapnának állami hovatartozásukat illetően. A Bánát és Bácska, ahol egy nép sem lakik többségben, ugyanilyen módon döntene sorsáról. Erdélyre áttérve: önálló Erdélyre gondol, mely sem Magyarországhoz, sem Romániához nem csatlakozik.

A főbb vonalaiban ezek szerint már konkrété is tisztázott újmagyar koncepcióval szemben jóval bizonytalanabb körvonalú a dunai konföderáció elmélete. Ez eredeti, kossuthi elgondolásában Nagy-Magyarországot az egykorú Romániával és Szerbiával fogta volna össze szoros szövetséges-állami viszonyba, mai propagandái részletekbe nem szoktak bocsátkozni. A tervezett államszövetség résztvevői tekintetében is megállapíthatók a nézeteltérések. Konkrét elgondolások híján a koncepciót alaposabban szemügyre vennünk nem lehet; az azonban bizonyos, hogy ez az elgondolás is több tényező összehangolására törekszik. Célja nagyobb gazdasági tér létesítése a geopolitikai egymásrataltság szemeltartásával s a mellett az egyes nemzetek függetlenségének és szabadságának hangsúlyozásával. Kétséges persze, hogy ez utóbbit hogyan értelmezi: a társuló hatalmak jelen birtokállományának biztosításával, vagy a magyar kisebbségek s egyéb, Magyarországtól elcsatolt népek szabad önrendelkezési jogának megadásával. Ez utóbbi esetben az „új Hungáriás“ elgondolással megtalálhatná az érintkező pontot. Ellenkező esetben alig lenne másnak tekinthető, mint a már meglevő s kifelé mind nagyobb szervezeti egységre törekvő kis-ántánt-, illetve Balkán-blokk kiszélesítésének, illetve a legyőzött államokkal való kiegyezésének.

A Dunakonföderáció ily hibrid: föderációs-nemzetállami elképzelésével s a tisztán gazdasági nézőpontokon alapuló, tehát egyoldalú, egyszempontú gazdasági uniókkal szemben ismét több államképző tényező kiegyensúlyozására törekszik a németek dunai „Reichsidee“-je. Ez elképzelés fő vonalai — az idevonatkozó publicisztika egyes részleteltéréseitől eltekintve — a következőkben foglalhatók össze: Az osztrák Anschluss megvalósulásával előálló Nagy-Németország geopolitikai-gazdasági célszerűség alapján egy nagy államszövetséget fog létesíteni a Dunamedence, másképp „Südostraum“ népeivel. Az ipari Nagy-Németország és az agrár Közép- és Aldunamedence gazdaságilag töké-

letes piacot biztosítanának egymásnak, etnopolitikai tekintetben pedig a teljes népegyenjóság alapján szervezkednének meg. Nem lenne vezető és vezetett; a kvantitás megbukottnak tekinthető elvével szemben a kvalitási elv jutna érvényre: a többség nem nyomná el a kisebbséget, hanem csupa egyenrangú és egyenjogú nép között az lenne szert vezető szerepre, akit képességei és akarata erre kiválasztanának. Ez lenne a jövő Reich, melybe Nagy-Németország mellé — a nemzeti szocializmus egyik legnagyobb tekintélyű fiatal külpolitikus-publicistája, G. Wirsing szerint — a Kelet és Nyugat közt elterülő és határsávtól képező „Zwischeneuropa“ következő államai tömörülnének antiimperialista és antikapitalista alapon: Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Bulgária, Románia. (Görögországot, mely már földközítengeri állam és Törökországot, ez ázsiai hatalmat szerves kapcsolódás ez államszövetséghez nem fűzi s így ezek abba nem volnának belevonhatók.) Ennek az együttműködésnek alapja a föderalizmus lenne, melyről Wirsing a következőket mondja:

„Föderalizmus csak realiztikus lehet, mely úgy veszi a népeket, ahogyan vannak és ellentéte minden kifundált konstrukciónak, melyet az összes népek legjobbjai sohasem fognak elfogadni. Az egész közép-európai térnek népei annyira belegalloppoztak a centralizáló nemzetállami gondolat zsákutcájába, hogy ennek a gondolatrendszernek történelmi relativitása látszólag teljesen eltűnik a tudatukból. A törzseknek és nemzetiségeknek beillesztése a fennálló államorganizmusokba e szellem mellett lehetetlen ... A valódi föderalizmusnak a természetes törzsegységeken kell felépülnie és az állam tetőzete és az önkormányzati testületek közt szintézist kell alkotnia. A szláv bellellenzék (inner-slawische Opposition) csak föderaliztikusan lehet a fiatal államokhoz kötni. A szlovén és horvát, a szlovák és ukrán, a szudéta-német, a magyar, a fehér-orosz kérdés éppúgy föderalizálás útján vár megoldására, mint a szűkebb értelemben vett számos, elszórt kisebbségi csoport megoldatlan problémája. A szláv bellellenzék sokkal erősebb ahhoz, hogy a pillanatnyilag uralkodó dél- és nyugati szláv törzsek végleg megtörhetnék állandó ellenállását... Tehát egy teljesen új államépítés feladata nagyon sürgősen szükséges ... Németország és a közeli Kelet realitásainak egyedül a föderalizmus eszméje felel meg. Ezt a föderatív Szovjetunió és Mustafa Kemal antiimperialista Törökországa már sokban megvalósította. Azokat a formákat, melyekben ez Oroszországban bekövetkezett, Németország és Zwischeneuropa semmi esetre sem utánozhatja szolgálai módon. Ezt már Moszkvában is megértették. A feladat az, hogy egy sajátos forma érlelődjék ki, mely Németországnak és Zwischeneuropának Európa nyugati és keleti pólusa közti örlődését (Rotation) megszüntetheti (zu binden vermag).“

Feltűnik, hogy a német Reich nemzetiszocialisták által propagált gondolata nem áll összhangban a nemzeti szocializmus államelméletével, mely a Harmadik Birodalomban a német fajt tekinti kizárólagos államalkotó elemnek, az idegen fajúakat az állampolgársági jogok élvezetéből is részben kizárja.¹ A német Reichsidee az érdekelt országokban csak akkor számíthat hívekre, ha a német nemzeti állam és e jövőbeni német birodalom etnopolitikai szempontból megállapítható ellen-

¹ Ennek a nagyon érdekes kérdéskomplexumnak bővebb kifejtésére vonatkozólag I. Szekfű Gyula: „Népiség, nemzet, állam“ c. tanulmányát (Magyar Szemle. 22. köt. 1. sz.) és az én „Hitlerizmus és a nemzeti kisebbségek“ c. cikkemet

mondásait kiküszöböli. Addig ki van téve a gyanúsításoknak, hogy a Möller van der Bruck-i „das Recht der jungen Völker“ jelszót és a geopolitikai-gazdasági célszerűség hirdetését csak takaróul használja fel imperialista célok elfedésére, a régi „Drang nach Osten“ korszerű átöltöztetésére.

A német Reichsidee gondolatával praktikusán mereven szemben áll, elvi alapjaiban azonban több egyezést mutat a Habsburg-ház restaurációjára törekvő legitimizmus. Ennek programja ugyan taktikai okokból többé-kevésbé változott alakokban szokott megjelenni, de elgondolásának gerince kétségtelenül a teljes régi Habsburg-birodalom visszaállítása a különböző népi egyedek egyenrangúságának biztosítása mellett. Az összes eddigi koncepciók közt egyedül ez utóbbi hangsúlyozza az általa egységbe foglalni kívánt népek katolikus jellegét nyilvánvalóan nem vallási értelemben, hanem a keresztény civilizáció nyugateurópai műveltség jelentésében. Az etnopolitikai kiegyenlítés gondolata mellett tehát egységesítő tényezőként itt nem annyira a geopolitikai és ökonómiai szempont, hanem a kulturális tényező jelenik meg. Ez a középdunai koncepció csak a nyugati kultúrkörhöz tartozó népeket veszi be számításába: Kelet felé legfeljebb a Kárpátok karéjáig, az Aldunáig, tehát a történeti Magyarország határáig, délkeleten a horvát tengerpartig terjeszkedik. Az ezektől keletre és délre lakó népeket, a tulajdonképeni Balkánt, mint egy tőlünk teljesen távol eső világot, melynek a nyugati latin kultúrába való harmónikus beillesztésére alig van kilátás, teljesen figyelmen kívül hagyja.

ÉRDEKES, hogy ez a Kelet-Nyugat ellentét, a kultúrközösség és a kulturkülönség a dunamedencei kérdés terjedelmes irodalmában és a róla folyó élénk vitában nem domborodik ki eléggé. A Kjellén-féle kategóriák közül a dunamedencei elgondolások — mint futó átnézetünk mutatta — főleg a természeti, kétségtelenül primérből jelentőségű oldalra (geo- és etnopolitika) helyezték a fősúlyt. Etnopolitikai szempontból a vélemények a lényegét illetően teljes egyezést mutatnak: mind a népek egyenrangúságának, szabad nemzeti érvényesülésének alapjára helyezkednek s ennek megnyilvánulási formáját az autonómiában, felsőbb fokon a föderációban látják. Nem ily tisztázottak a vélemények a geopolitika tekintetében: itt a tisztán elvi megállapításokat burkolt érdekszpontok diktálják. A szóban forgó tér geopolitikai elhatárolása tehát nem történt meg még kétségtelen szilárd-sággal; egyetlen megegyező részlettelétele van itt minden véleménynek: az a nagyobb egység, melyét Dunamedence névvel illethetünk, amelynek határait a különböző elméletek különbözőképp vonták meg, egy tökéletes részletegységet mutat fel: a Kárpátmedencét, a régi Nagy-Magyarországot.

A Kjellén-féle államelmélet kultúroldalai (öko-, szocio-, krato-politika) a két természetű oldal, föld és nép egymásrahatásának termékei lévén, bonyolult voltuknál, változatosságuknál és anyagszerűtlenségüknél fogva sokkal nehezebben elemezhetők, foghatók fel és rögzíthetők objektív mértékekhez és kritériumokhoz, mint a természeti oldalak. A kérdések ezirányú komoly vizsgálata tehát sokkalta nagyobb

nehézségekbe ütközik, mint az utóbbiaknál, viszont tág tere nyílik a tetszetős elméleteknek és bizonyíthatatlan kombinációknak, melyekkel különböző hatalmi érdekeket leplezni lehet. Ilyen megbízhatatlan dokumentáció jellemezte pld. azt a gazdasági nagyegység-propagandát, mely egy időben áradatszerűen öntötte el egész Közép-Európa közvéleményét, csalhatatlan statisztikai apparátussal bizonyítva, hogy az általános romlásból csak akkor van kibontakozás, ha a Dunamedence államai ilyen, vagy amolyan nagyobb gazdasági egységbe tömörülnek. A nagyobb gazdasági egység — propagálójának nemzetisége vagy érdekeltsége szerint — mindig más és más volt, az ajánlott nagyobb egységnek egyedül üdvözítő volta azonban minden esetben „megcáfolhatatlan adatokkal“ mutattatott ki. Csak lassan tört utat az a felismerés, hogy ilyen nagyobb gazdasági egység létrehozása a gazdasági élet előfeltételeit természetszerűleg az egész térben gyökeresen megváltoztatná s így az összehasonlítások és számítások alapját képező statisztikák a jövő alakulást illetően teljesen értéktelenek.

Éppen ilyen, vagy még rosszabb a helyzet a szűkebb értelemben vett kultúráiét: társadalom és jogrendszer szempontjából. Melyik az a tér, melynek népei társadalmi tagozódásukban azonos képet mutatnak, vagy azonos fejlődésre képesek, társadalmi és jogi berendezkedésükben (munkás-, polgári-, feudális uralom, demokrácia, fasizmus, bolsevizmus, parlamentarizmus, diktatúra, imperializmus, pacifizmus és ezernyi más a részletprobléma) s az ezeknek alapját képező világnézeti kérdésekben (vallás- és nacionalizmus, kereszténység és pravoszlávia stb.) egy nevezőn vannak, vagy egy nevezőre hozhatók? Mi az a határ, melyen túl befolyásolhatatlan metafizikai erők állanak ellent az egységesítésnek? Melyek az erők, melyek esetleg egy államszervezet politikai határain belül is láthatatlan kulturális határvonalakat húznak s megnyíben lehet ezeket hatalmi eszközökkel befolyásolni?

Be kell vallanunk, hogy ezekben és a velük rokon kérdésekben ma még jóformán tájékozatlanok vagyunk. A biológia, etnográfia, a társadalmi- és jogtudományok, a politikatudomány és egy sereg más tudományágnak a mainál sokkal fejlettebb állása mellett fogjuk csak e kérdésekre a feleletet megkapni, ha ugyan egyáltalán van erre lehetőség. All ez az általános megállapításunk a Dunamedence konkrétumára is. Elméletek itt is vannak; mint mellékszempont- és argumentáció az ismertetett és velük rokon koncepciók majdnem mindegyikében jelentkezik a szocio- és kratopolitikai nézőpont is, mégpedig a dolog természeténél fogva meglehetősen divergáló eredményekkel. Itt mutatkozik meg a természeti oldalakban a „nagy-egységek“ és a „népek szabadsága“ elveiben valamiképpen még csak egy nevezőre hozható különböző rendszerek homlokegyenest ellentétes eredményre vezető volta. A Dunamedence szocio- és kratopolitikai jellegét és a kialakítandó nagyobb egység vezető gondolatát minden ily elgondolás másban látja.

A bethleni konstrukció — s talán az új Hungarizmus is — a régi Magyarország népeinek azonos struktúr-szerkezetében, egymáshoz hasonló keresztény kultúrájában, a nyugatért a kelet ellen százados harcok alatt kifejlődött közös tudatban, egy ezeréves alkotmány keretei

közt kiformalódott közös jogrend egységesítő tradíciójában, mint meglevő adottságokban látja a nagyobb egység kulturális összefogó tényezőit. A Dunakonföderáció hívei nézőpontjukhoz képest másban és másban fedeznek fel rokonyásokat, mint pld. nálunk pár évvel előbb a Dunamedence „turáni-szláv“ parasztdemokráciáján alapuló államszövetség hívei, akik a magyarság és környező népeknek a százados keveredés által körülbelül azonossá fejlődött fajiságából, ezen népeknek főleg paraszti és inkább keleti, mint nyugati jellegéből mint feltevésekből kiindulva, egy ezen fajtákat demokratikus államformákba tömörítő szövetséget propagáltak.

A Habsburg-restauráció szószólói ezzel szemben a keresztény kultúrközösséghez való tartozást domborítják ki s veszik egy új jegecesedés alapjául. Szerintük a Kárpátok hegylánca nemcsak geográfiai, hanem világnézeti választóvonalat is jelent; addig tart a nyugat, azon túl keletre és délre kezdődik az Oriens, mely életszemlélet, társadalmi berendezkedés és életformák tekintetében az előbbivel kibékíthetetlen ellentétet alkot. Hogy ez így van, — folytatják — bizonyítja a történelem, melynek viharai a római kortól kezdve napjainkig nem bírták elmosni azt a határvonalat, mely szinte ugyanott van ma is, ahol abban a korban volt, holott a két, örök küzdelemben álló világrész hullámai felváltva át-átsaptak jobbra vagy balra, mint a török időkben, az Árpádok és Anjouk Magyarországa és a Habsburg-Monarchia expanziója korában, vagy a trianoni békeszerződést követően. Ez a felfogás a feltámasztandó Habsburg-birodalom hivatását a jövőben is abban látja, hogy Nyugat védőbástyája legyen az európaiasodás látszata alatt változatlanul Keletnek maradt Balkán, illetve az a mögött idővel kérelhetetlen bizonyossággal feltomyosodó ázsiai veszedelemmel szemben.

Ezzel ellentétben a „Zwischeneuropá“-s koncepció Keletet és Nyugatot egyformán elveti s az Oroszország előtt elterülő egész zónát a Finn-öböltől az Égei-tengerig a tulajdonképeni Nyugattal szemben önálló egységnek tekinti, mely a jövőben a Nyugattól lassan elváló Nagy-Németországgal fog nemcsak geopolitikai, hanem társadalmi-világnézeti alapon is szoros együttműködésre lépni. Ennek a „Zwischeneuropá“-nak társadalmi alaptónusát a parasztság adná meg s az egységesítő kulturális gondolat a Nyugat és Kelet közti kiegyensúlyozás, egy szilárd nyugalmi állapotot teremtő antikapitalista és antiimperialista front kialakítása lenne.

Látható, hogy a különböző elgondolások mennyire más és más eredményre jutnak ugyanannak a föld- és emberkomplexumnak szemléleténél. Ezt nem is csodálhatjuk, ha a dimenziókra gondolunk, melyekben ez elgondolások szükségképpen mozognak s összehasonlításként egy jóval kisebb egység, a magyarság példáját idézzük, melyben időnként refirénszerűen tér vissza a kérdés: hol is állunk tehát, Nyugaton vagy Keleten, vagy a kettő közt; mi a történelmi hivatásunk: Nyugat védelme, gát Kelet előtt, vagy híd a kettő között, s az a sok ellentmondó jelszó, mely egymást váltja s egymással homlokegyenest ellenkezőt mond: arisztokratizmus, parasztdemokrácia, diktatúra és rendiség! Csodálható-e, ha nem egy, hanem tíz-húsz népre és egy sereg országra kiható rendszerek a lemérhetetlen és számokban kifejez-

hetetlen jelenségek megfigyelésében és leírásában oly divergáló megállapításokhoz jutnak?

Kétségtelen, hogy itt csak a tudományoknak a mainál sokkal haladottabb állapotában fogunk tisztábban láthatni. De bizonyos az is, hogy az élet, a történelem alakulása nem fog a tudományok kifejlődésére várni, azért, hogy a nagyobb egységek kialakulását ezek előírása szerint végezze el. A nagyobb egységek szükségszerűen jönni fognak, mert a mai dunamedencei államocskák életképtelenek s az első földmorajlásra össze fognak dőlni. A kérdés csak az, hogy a nagyobb egységek a fentebb vázolt föderalista elgondolások szerint fognak-e létrejönni, vagy pedig a nagyobb erő alapján. Mert bizonyos ugyan, hogy láthatatlan biológiai és metafizikai erők folytonosan működnek a történelem alakításában, de nem kétséges az sem, hogy ezek mellett, sőt bizonyos mértékig még ezekkel szemben is, úgy, mint eddig, a jövőben is hatalmas történelemformáló tényezők maradnak az erős államférfi és az erős nemzet is. S erről az utóbbi tényről nem feledkezhetik meg egy nép sem, ha csak nem akar nagyobb hatalmak tehetetlen játékszere lenni és ha becsvágya és tradíciója a jövőre is azt a magasabb célt tűzik eléje, hogy a történelem alanya, nem pedig pusztá tárgya legyen.

MORAVEK ENDRE